

UDK 82

159.9

Pregledni rad

Primljeno: 13. XI. 2018.

Prihvaćeno: 24. VII. 2019.

***Sirov okus mesa* Dubravka Jelačića Bužimskoga u kontekstu psihoanalize**

Ivona Smolčić*

Rad se bavi psihoanalitičkom dimenzijom propitkivanja bitnih odrednica u pripovijetke *Sirov okus mesa* autora Dubravka Jelačića Bužimskoga. Iz spomenute se vizure nastoje osvijetliti psihološki okidači u svijesti i podsvijesti glavnoga protagonista, koji ga dovode do bizarnih postupaka u odnosu kako s vlastitom majkom tako i ostalim ženskim i muškim figurama. Budući da djelo pripada žanru fantastične proze, referiramo se i na dihotomiju čudnoga i čudesnoga, što je unutar samoga tekstualnoga tkiva intenzivirano specifičnim opisima, a zatvoreni mikrokozmos generira istaknuti sloj fikcije. Sve navedeno emanira nominalno apsurd, a potom i ravnodušnost, koja rezultira krajnjom agresivnošću i na koncu smrću.

Ključne riječi: psihoanaliza, žudnja, simboli, nekrofilija, destruktivnost, edipska kultura

* Ivona Smolčić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: ivona.smolcic5@gmail.com

1. Uvod

Ovako je o psihologijskomu pitanju postizanja jedinstva progovorio Erich Fromm: »Egzistencijalni bi razdor u čovjeku bio nepodnošljiv kada unutar sebe ne bi mogao uspostaviti osjećaj jedinstva i s prirodnim i s ljudskim svijetom izvan sebe. Međutim postoje različiti načini uspostavljanja jedinstva. Jedinstvo se može postići usmjeravanjem cjelokupne energije jednoj obuhvatnoj strasti, a to je strast za uništavanjem. Cilj svih tih obnavljanja jedinstva u sebi jest zaboraviti se, u smislu anestetiziranja svojega razuma, no taj pokušaj uspjeva samo trenutačno, a traje li, osakaćuje čovjeka, otuđuje ga od zajednice, iskrivljuje mu razboritost i čini ga posvemašno ovisnim o predmetu te strasti« (Fromm, 1986).

Priloženi citati i laicima jasno postavljaju granicu do koje se postizanje osjećaja jedinstva smatra egzistencijalno potrebnim, a kada skreće u sfere patologije. Ovaj rad nastoji prikazati fantastičnu novelu Dubravka Jelačića Bužimskoga *Sirov okus mesa* u kontekstu psihoanalize, čime osvjetljava uvid na problematiku koju djelo postavlja u fokus interpretacijskim promatranjima, a to je rušenje granice između ljubavi i želje za posjedovanjem do razine potpune destrukcije. Međutim, valja se osvrnuti na to koji mentalni okidači navode glavnoga protagonista na postupak koji čini i kako su isti povezani s događajima iz njegova ranijega života. Također, razmatra se razvoj događaja iz vizure dotičnoga i njegova emotivnoga univerzuma, koji prkosi konvencionalnim etičkim zasadama i postavlja vlastite – ljubav koju osjeća prema majci navodi ga na ponovno sjedinjenje s njom, a čineći to krajnje bizarno, povećava intenzitet svoje iskonske povezanosti s njom, koja za njega predstavlja arhetipski kult ženske snage, napose produžetak svega božanskoga.

2. Freudovski pogled i edipska kultura

Edipov kompleks predstavlja središnje mjesto freudovske psihoanalize, čiji je nukleus predstavljanje majke kao prvoga ljubavnoga objekta. Upravo na tom počiva Lacanova formulacija, a to je da se Ja može razviti jedino u odnosu s Drugim (Durić, 2013). Iz svega navedenoga proizlazi kako je poistovjećenje najprvotniji oblik osjećajne veze s objektom, što u kontekstu promatranoga književnoga djela pronalazimo unutar agensova unutrašnjega monologa: »U cijelom ovom kaosu oko nas, ja nisam osjećao da je sasvim moja, da sam najbliži dio nje. Morao sam je zatvoriti unutar sebe« (Bužimski, 2001). Međutim, kod Bužimskoga razabiremo subjektivu težnju, ne samo poistovjećivanja s majkom, nego i njihova iskonskoga sjedinjenja: »Želim je pohraniti u neku vrstu sigurnosnog zatvora, mesnate banke, želučanih resica i debelog crijeva« (Bužimski, 2001). Sjedinjenje kojemu subjekt teži referira na ono majke i djeteta u

fazi njegova embrionalnoga razvoja u utrobi. »Moram biti apsolutno siguran da je posjedujem, ona mora biti u meni kao što sam se ja devet mjeseci formirao u njezinoj utrobi« (Bužimski, 2001). Psihoanaliza kao relevantnu postavlja i činjenicu poistovjećivanja s ocem, kao inicijalni korak razvoja Edipova kompleksa. Dječak želi postati i biti onakav kakav je otac, napose stupiti na njegovo mjesto. Međutim, u kontekstu promatranoga djela uočava se izostanak očeve figure, odnosno tek se sporadično navodi kako je otac »odavno otišao«, što nas u konkretnom slučaju referira na pojam matrifokalnosti. Svoju izuzetnu sklonost prema majci subjekt obrazlaže riječima: »Obožavao sam je u cjelini, riječ voljeti je štura, uvijek je bila moja madona, sveta slika nad krevetom kojoj sam se želio moliti« (Bužimski, 2001). Uviđamo kako je subjektova čežnja za majkom apsolutna, zadire u cijelo njezino biće, gotovo da se i ne može adekvatno verbalizirati, stoga je njegov opis gotovo portretirajući. Prisposobljujući je se madonom i dajući joj mjesto na pijedestalu ikonografije, već s početka kreira dojam njezine svetosti kojom ga obasjava. Spominjući ikonu, može se razabrati kako je subjekt, bez obzira na svoje religijske stavove, o kojima se iz opisa njegova lika ništa ne doznaje, ipak teži poštivanju simbola viših instanci. Drugim riječima rečeno, on je sklon tragati za entitetom koji simbolizira određen kult ličnosti koji bi mogao smatrati svojevrsnim osloncem. Agensov se unutrašnji monolog kasnije detaljizira te kaže: »Onako živa, u pokretu, s onim svojim samoživim prstima, ona je bila na raspolaganju svima, a ja sam ju želio za sebe, ne na isti način kao sva ona poslovna lica iz njezina ureda u nadi da je povale u krevet jer je otac već odavno otišao [...] Zar sam mogao dopustiti da kakvo strano tijelo, kakav ukrućeni mesnati komad traži nasladu tamo gdje sam ja imao svoje embrionalno leglo, gdje me je ona punila svojim sokovima?« (Bužimski, 2001). Predočenim citatima razabire se istaknuta činjenica rivalnosti subjekta pred ostalim muškim figurama, što možemo poimati u kontekstu ranije spomenute netrpeljivosti prema samomu ocu, no s obzirom na obiteljsku funkciju muškarca, pored osnovne biološke, znači da *simboličkim* ocem postaje svaki potencijalni majčin ljubavnik koji sinu šalje poruku svoje superiornosti nad njim. On ga već svojim nazivom »strano tijelo« obilježava kao nepoželjnoga, a njegove namjere prikazuje grijehom. Svaku potencijalnu ljubav svoje majke s muškarcem poima kao isključivi fizički dodir obilježen površnom nasladom, a svoju uzdiže na razinu iskona, egzistencijalne povezanosti, što tvrdi spominjući *embrionalne sokove*, koji mu bijahu leglom. Subjektovim je riječima implicirana prožetost ljubavi, zavišću i ljubomorom, što ima ključnu ulogu u teoriji Melanie Klein (1983). Ona stvara razlikovnost između tih dvaju pojmova, od kojih prvi vezuje uz paranoidno-shizofreni, a potonju uz depresivni položaj. Zavist potječe iz prvotnoga odnosa s majkom i realizira se odnosom s jednom osobom, što na primjeru djela uočavamo subjektovim strahom od dijeljenja majčine ljubavi i s kim (Klein, 1983). Krucijalne emocije koje

preplavljaju subjekt su bijes i ljutnja jer objekt (majka) više nije cijelom svojom ličnošću fokusirana na njega, što u promatranom djelu svoj vrhunac postiže samim činom umorstva majke, što počinitelj opisuje riječima: »Zato sam ju osigurao« (Bužimski, 2001). Uz zavist se redovito pojavljuju agresivni nagoni, jer se svim silama nastoji zadržati objekt za kojim se teži, u ovom slučaju majka. »Zatim sam je počeo komadati [...] Moram biti apsolutno siguran da je posjedujem« (Bužimski, 2001). Ljubomora se pak javlja kao odnos prema dvama objektima, od kojih se jedan voli, a drugi poima kao prijetnja (Klein, 1983), što se također očituje u djelu jer subjekt, što je ranije navedeno, prijetnjom smatra svakoga potencijalnoga drugoga muškarca u majčinu životu.

Iako je naše znanje o uvjetima koji utječu na razvoj nekrofilije i dalje ograničeno, sigurno se može tvrditi kako društvena okolina potaknuta destruktivnim duhom ima velikoga utjecaja na formiranje i napredovanje nekrofilije u obiteljskoj zajednici, uzme li se u obzir kako nekrofilija potječe od incesta, poznatog u Freudovoj koncepciji Edipova kompleksa (Durić, 2013). Incestuozni pogled sina prema majci rezultira rivalstvom između sina i figure oca, ranije spomenute biološke, ali i obiteljske, što je potaknuto njegovim strahom od gubitka majčine privrženosti. No, valja spomenuti subjektovo apostrofiranje čistoće ljubavi kojom pristupa majci, lišenu svake seksualne primisli, što nam sugerira kako je sin zaveden strahom od očeve, odnosno generalno muškarčeve figure. »Ja sam ju želio samo za sebe, ne na način kao sva ona poslovna lica iz njezina ureda, u nadi da je povale u krevet jer je otac već odavno otišao« (Bužimski, 2001). Tijekom uobičajenoga razvoja ličnosti, sin u trenutku shvaćanja svoje seksualnosti postaje sposoban za pomicanje svojega interesa na ostale žene. Međutim, u slučaju patološkoga razvoja sin svoju seksualnu sklonost prema majci i dalje održava i to, po Freudu, u falusnoj fazi afektivne vezanosti za majku, a dugoročno na indirektnoj razini, što znači da ga tijekom života privlače žene koje ispunjavaju funkciju koju je ispunjavala majka, no činjenica indirektna čežnja za majkom, koja nije seksualna, ne umanjuje daljnji strah od očeva zamjenika i nemogućnost ostvarivanja ljubavne veze sa ženom koja odudara od osobina njegove majke, koje za nj predstavljaju svojevrsan kanon osobina ženskosti (Freud, 1986). Osobe određene tolikom razinom straha, u ovom slučaju muškarci, izuzetno su nesigurni pojedinci koji svoje ostvarenje ostvaruju isključivo potvrdama isključive i bezuvjetne ljubavi svoje majke ili njihovih zamjenica. Primjerice: »Moram biti apsolutno siguran da je posjedujem. ona mora biti u meni kao što sam se ja kroz devet mjeseci formirao u njezinu trbuhu, mali nasciturus koji je već onda sanjao o potpunom posjedovanju« (Bužimski, 2001). Razabire se konstantno strahovanje nad sigurnošću svojega položaja, što subjekta čini ekstremno ljubomornim, što se u konačnici manifestira narcisoidnošću. Sve navedeno implicira zaokruženu misao o tom kako djetetova ljubav prema majci ima egzistencijalne porive, napose stoga što je djetetova sklonost ka njoj uvjetovana samim

njegovim instinktom preživljavanja, a to je činjenica sisanja. Zato subjekt uvijek iznova traga za toplom ljubavlju, tjelesnom i emotivnom, koju je zarana doživio od majčine figure i teži povratku u njezino krilo ili će to tražiti kod ostalih žena. Takav put razvoja često uvjetuje sama majka, svojom pretjeranom usmjerenošću prema djetetu. No, slučaj promatranoga subjekta može se svrstati u okvire tzv. maligne povezanosti s majkom, a koja se, po Frommu, vezuje uz pojam nekrofilije, što rezultira neprobijanjem granice subjektive narcisoidnosti (Fromm, 1986). Takva djeca najčešće ne razviju tople, erotske ili seksualne osjećaje spram majke niti se zaljubljuju u njezine zamjenice, pa je njihova povezanost zapravo prema svojoj naravi hladna. Ne iskazuju osjećaje prema osobama iz svoje okoline, usmjereni su isključivo na mehanizam svojega djelovanja usklađenoga s ciljem koji su si zadali radi održavanja svojega integriteta, što i zadire u okvire osobine narcisoidnosti, a u taj kontekst smješta se i promatrani protagonist, primjerice: »Ona stara susjeda, ona stara ofucala kornjača što joj navorano oko viri kroz mali otvor i promatra ljude koji prolaze stubištem, bit će iznenađena. Svim sam siguran da će ona prva dići uzbunu jer je još gladna sitnih uzbuđenja prije nego što se odseli vragu na tihi razgovor« (Bužimski, 2001). Razabire se kako subjekt prema susjedi izražava hladan napose mizantropski stav, ne samo zato što je poima opasnom po svoju slobodu, nego je vidljivo da je i ranije imao takav stav spram dotične jer, navodeći njezino ponašanje, saznaje se kako je ono i prije u njemu izazivalo odbojnost prema cijeloj njezinoj pojavi. Također, on susjedu percipira isključivo kao opasnost, odnosno potencijalnu prepreku realizaciji svojega konačnoga djela, dakle strogo je usmjeren na izvršenje svojega cilja. Isto tako, tijekom teksta ne spominju se subjektovi emocionalni odnosi sa ženama, što bi impliciralo njegovo ljubavno ostvarenje, izvan okvira onoga s majkom, što ovjerava postojanje upravo navedene maligne vrste ovisnosti o majci. Kada kaže: »Želim je pohraniti u neku vrstu sigurnosnog zatvora, mesnate banke, želučanih resica i debelog crijeva. Zato sam je osigurao« (Bužimski, 2001), on osvještava činjenicu nepostojanja načina svoje apsolutne povezanosti s majkom te se s njom konačno stapa u smrti. On to naziva pohranom, odnosno rješenjem postizanja apsoluta, sigurnosti kojoj čitavo vrijeme stremi. Motivom mesnate banke implicira njihovo egzistencijalno jedinstvo, što u njegovoj percepciji dotiče razinu biblijskoga u kontekstu stvaranja prvih ljudi, odnosno Eve koja je nastala od Adamova rebra. Majka za nj predstavlja iskon – ocean iz kojega se subjekt stvara i u kojem se želi utopiti tako što će ju pohraniti u svoju srž. Stoga se može zaključiti kako je ranije spomenut termin maligne incestuoznosti¹ patološka pojava kada stanoviti uvjeti spriječe razvoj benignih incestuoznih veza, koje su same po sebi prirodan tijek djetetova sazrijevanja (Fromm, 1986). Primjerice: »Onako živa, u pokretu, s onim svojim samoživim prstima

¹ Magnetska incestuoznost je incestuozna privlačnost smrti, strast u sukobu sa svim drugim impulsima koji se bore za očuvanje života (Fromm, 1986).

bila je na raspolaganju svima, a ja sam je želio samo za sebe. [...] Zatvorio sam vrata, spustio zasune na prozorima [...] Već tjedan i pol ne izlazim« (Bužimski, 2001). Predočenim citatom razabire se pojava mržnje kao činjenica psihopato-loške naravi subjektove potrebitosti majke, dakle nekrofiliju, što oponira biofili-ji.² Genezu subjektove mržnje valja potražiti u ranije spomenutoj nesigurnosti i njezinoj posljedici narcisoidnosti, kada je egoizam zavladao namjerama uništa- vanja izvora neugodnih osjećaja i održavanju sebe.

3. Potiskivanje destruktivnosti

Otpor bolesnika može biti vrlo raznovrstan. Često se jedva može prepoznati jer bolesnik makar neki segment svojega poremećaja nastoji zadržati za sebe (Freud, 1986). Takav slučaj razvidan je i kod promatranoga agensa: »naravno, na sudu će ustanoviti kulminaciju Edipova kompleksa i perverzni sadizam u mojem karakteru, svašta će ustanoviti, uglavnom gluposti. [...] IDIOTI. Ja sam kristalno čist, zdrav, otvoren poput mladih cvjetova u proljeće, moj um je zase- ban, normalno smješten u lubanju, očišćen svega što će mi oni pripisati« (Bu- žimski, 2001). Iz njegova iskaza evidentno je kako je subjekt svjestan svojih postupaka i načina na koji se isti klasificiraju u medicini. No, sve to opovrgava uvjeren kako je on iznimka čiji je postupak bitno razlikovan od ostalih takvih postupaka, a razlog je tomu njegova motivacija, koju uzdiže na tron nečega što nadilazi dimenziju ljudske spoznaje: »Kako ih uvjeriti da je posrijedi ljubav, divna ljubav sina prema majci, bestjelesna ljubav peluda i pčele« (Bužimski, 2001). U motivima kojima opisuje svoje osjećaje prema majci prepoznaje se i biološka potka, što nudi zaključak kako subjekt teži iskonskim motivima po- stanka i egzistencijalne povezanosti kakvim smatra i svoj odnos s majkom: »gdje sam ja imao svoje embrionalno gnijezdo, gdje me je ona punila svojim sokovima« (Bužimski, 2001). Taj je stav potkrijepljen činjenicom subjektova priznavanja monstroznosti čina i prihvaćanje tehničke odgovornosti: »Prekora- čio sam granicu da bi mi opraštali divljinu karaktera, da bi me mijesili samo riječima, utrpali u kakav dom ili duševnu bolnicu« (Bužimski, 2001), ali i zadr- žavanje relevantnosti svoje motivske uvjetovanosti toga čina: »Zar sam mogao dopustiti [...] Zar da ju netko nagurava« (Bužimski, 2001). Osnovna je točka otpora subjektovo izbjegavanje njegovih odredbi, naime on u jednom trenutku tvrdi kako mu ništa ne pada na pamet: »A sve skupa bilo je stvar trenutka« (Bužimski, 2001), a u dugom navodi bezbroj primisli koje ni sam ne može pra- titi: »U cijelom ovom kaosu oko nas ja nisam osjećao da je sasvim moja«

² Biofilija je strasno voljenje života i svega živoga, sposobna je graditi i njezine su aspiracije usmjerene prema biti više (Fromm, 1986).

(Bužimski, 2001), prilikom čega se razabire njegovo odavanje čas jednom, čas drugomu komentaru situacije. Te sile kojima se subjekt trudi uspostaviti normalan tijek svojih procesa zapravo se protive svakoj potencijalnoj pozitivnoj promjeni stanja – jer on je siguran u okrilju majke te je ne želi prestati poimati kao svoju ikonu i predmet ovisnosti, što ovjerava njegov stav o tom da je počinjeno apsolutno rješenje situacije u kojoj se našao. Razmatranjem subjektivih unutrašnjih monologa, a slijedeći Freudovu teoriju, može se reći kako se kod dotičnoga radi o stanju predujavnosti nagona jer oni su privukli poglede njegove svijesti, što je ovjereno njegove svjesnosti o kaznenom progonu koji ga slijedi. No, isto tako ta transformacija u svjesno ostaje na razini formalnosti, on i dalje navodi razloge opravdanosti svojega čina. Sudbina potiskivanja pojedinog nagona leži u tom da mu otpor ne dopušta iz sfere nesvjesnoga u sferu svjesnoga (Freud, 1980). »Pripisat će mi kanibalstvo, odvratno, nečuvano djelo, a to je u stvari jedini način da je ugradim u sebi [...] zar sam mogao dopustiti da ju netko nagurava u znojnim tramvajima, gazi blatnim džonovima po njezinim divnim stopalima gdje bih ja mogao uputiti svoje poljupce?« (Bužimski, 2001). Predočeni citatom zaključuje se kako je subjekt svojem krajnjemu postupku pridao izuzetnu važnost, čime nastoji izbjeći suočavanje s njihovim realnim objašnjenjem. Fromm se u kontekstu govorenja o potiskivanju referirao na Adolfa Hitlera, riječima kako je dotični svaku destrukciju koju je naredio shvatio kao neophodnu za spas svoje nacije. Upravo se takva praksa naziva stvaranjem reakcije.³ Svoju sposobnost da počini ubojstvo unutar svijesti nastoji opovrgnuti iskazima nježnosti kojima teži, spominjući poljupce, a zaštitnički odnos prema sebi razabiremo i u trenutku kada kaže: »Budale, budale, kako ih uvjeriti da je posrijedi ljubav, divna ljubav sina prema majci, bestjelesna ljubav peluda i pčele [...] Nisam mogao dopustiti da kakvo strano tijelo, kakav ukrućeni mesnati komad traži nasladu tamo gdje sam ja imao svoje embrionalno leglo, gdje me je ona punila svojim sokovima« (Bužimski, 2001), čime se neprestano uvjerava u njihovu iskonsku povezanost koja podrazumijeva ponovno stvaranje unutar sebe, vrhunsku ljubav koja im pripada, čistoću figure majke do razine kulta.

4. Žudnja

Uzrok žudnje može potjecati iz majčine žudnje koja je tjelesno ili na neki drugi način odvlači od djeteta i navodi ju da svoje vrijeme i pažnju pruža drugim subjektima iz okoline. Upravo to vidimo iz subjektova unutrašnjega monologa: »Zar sam mogao dopustiti da kakvo strano tijelo, kakav ukrućeni mesnati komad

³ Stvaranje reakcija klinički je provjeren oblik zajednički potisnutim nastojanjima. Osoba negira njihovo postojanje razvijanjem crta koje su sasvim suprotne (Fromm, 1986).

traži nasladu tamo gdje sam ja imao svoje embrionalno leglo« (Bužimski, 2001). Subjekt se postavlja kao dijete koje želi biti jedinim objektom privrženosti svoje majke, no njezina žudnja je, za pretpostaviti, neovisna o njemu. Majčina pažnja u njegovu univerzumu posjeduje najvišu vrijednost, čime svojim složenim odnosom prema objektu svoje žudnje postiže osjećaj koji nazivamo fantazmat-skim.⁴ Nadalje, subjektove riječi poput: »Želim je pohraniti u neku vrstu sigurnosnog zatvora, mesnate banke, želučanih resica i debelog crijeva. Morao sam je osigurati« (Bužimski, 2001) svjedoče o njegovoj težnji postizanja cjelovitosti i konačnog blagostanja s majkom, čemu je okidač upravo osjećaj fantazme. On majku poima kao skup simbola kojima kreira svekolik pogled na figuru žene, što bi emaniralo njegovo traženje žene u kojoj vidi zamjenicu za svoju majku. Citiran dio subjektova monologa kao nukleus postavlja subjektovu težnju za nadomještanjem izgubljena jedinstva majka – dijete. Jedinstvo kakvomu on teži zapravo je prirodnim tijekom njegova životnoga razvoja prekinuto jer se odrastanjem dijete u egzistencijalnom smislu odvaja od majke, što subjekt nije prevladao i svaki nedostatak sponse s njezinim likom smatra opasnošću, čemu prilagođava i svoje daljnje postupke, bilo da je riječ o nježnostima ili nasilju. »Možda mi je silna uzbuđenost davala snagu jer sam sjekiru spustio divljačkom snagom u crtu u sredini glave gdje joj se kosa slijevala u dva slapa. [...] Moram priznati da mi prilično teško pada što je jedem svakodnevno, već mi je želudac prepun mesa, ali izdržat ću« (Bužimski, 2001). Predočenim citatom razabire se kako subjekta uzbuđuje odnos s majkom, dok ga istovremeno čini frustriranim i napose nezadovoljnim, no upravo je to nezadovoljstvo njegova daljnja motivacija gradbi njegove konačne ugone – sjedinjenja s majkom. Iako kaže kako mu je želudac prepun mesa, ne odustaje od svojega cilja, ostvarujući uživanje kroz patnju. Upravo se tom katarzom u subjektu pobuđuje daljnja žudnja, čemu svjedoči njegova izdržljivost. On zapravo konzumirajući njezino meso, osim što se želi sjediniti teži i poistovjećenju s majkom. Priznaje: »U cijelom ovom kaosu oko nas ja nisam osjećao da je sasvim moja, da sam najbliži dio nje, morao sam je zatvoriti unutar sebe« (Bužimski, 2001). Žudnjom koju subjekt proživljava prevladava ideja zadržavanja, čime se zaključuje kako je ljubav stoga sekundarna pored potrebe prisvajanja, što je zapravo subjektova organska potreba neovisna o objektu, a u ovom se slučaju konkretizirala na ličnosti majke. Uzme li se u obzir da fantazma skriva da je simbolistički poredak strukturiran oko traumatskoga iskustva, odnosno neke nemogućnosti, razvidno je kako je protagonistova prevelika ovisnost, žudnja i napose ljubav prema majci možebitno rezultat

⁴ Fantazme govore o načinu na koji, u ovom slučaju, dijete želi biti povezano sa svojom majkom, odnosno govori o načinu na koji žele biti postavljeni u odnosu na majčinu žudnju za njim. U fantazmatskoj sceni želja nije ispunjena, nego je konstituirana. Fantazma nam nudi i paradoks – ona je okvir koji koordinira našu želju i istovremeno je obrana od nje same (usp. Žižek, 1989).

njegove općenite emocionalne osakaćenosti, u što nas sam uvjerava promišljajući o drugim ljudima: »Ona stara ofucana kornjača [...] Njen pogled nalik na lasicu, ali u cjelini je ipak sve vuklo na kornjaču [...] optužit će me za ubojstvo... budale, budala« (Bužimski, 2001), ali i o sebi: »Ovako sam zaslužio plutom u rebra i lubanju. Bit će to na neki način olakšanje. Iz mene će izliptati krv [...] Izgleda čak i zgodno na prvi mah« (Bužimski, 2001).

5. Interpretacija simbola

Fantastična je proza karakteristična prema dihotomiji čudno – čudesno, a što je često u samom tekstu implicirano specifičnim opisima. Djelo *Sirov okus mesa* autora Dubravka Jelačića Bužimskoga prema svojoj poetici slijedi borgesovske uzuse konstituiranja zatvorenoga svijeta ideja i pojmova, u čemu se može razvijati fikcionalnost. Lutanjem tim svijetom nihilistički se spoznaje kako smo ne-moćni pred kaosom i apsurdom skrivenim duboko u nama. Taj je svijet ravnodušan prema svemu ljudskom, no ta ravnodušnost dovodi do konačnoga trijumfa agresivnosti, smrti i rasapa, što kreira dojam fikcije (Donat, 1991). U kontekstu promatranoga djela, atmosfera čudnoga postignuta je detaljiziranim opisima situacije kada sin lišava života vlastitu majku, što je učinjeno prema realističkom narativnom modelu Dostojevskoga i *Zločina i kazne*. »A sve skupa bilo je stvar trenutka. Prišao sam svojoj majci, s leđa, u ruci mi je bila sjekira kojom bi ona običavala sjeći teleće kosti za juhu, a njezina je juha bila zaista nešto izvanredno [...] Prišao sam joj s leđa dok je ona zabadala vilicu u sukrvav teleći odrezak i okretala ga u cvrčavoj masti i sva je kuhinja bila puna dima koji je štipao za oči, a ona je mehaničkim kretnjama, svojim divnim rukama, okretala poluspečeno meso u plavoj zdjelici« (Bužimski, 2001). Promotrimo li predočenu sekvencu teksta, razabiremo nekoliko zanimljivih motivskih komponenti koje projiciraju izvjestan simbolički naboj, stoga se može govoriti o prisutnosti postupka koji zovemo partenogenezom imaginacije.⁵ Naime, oružje kojim se agens sprema lišiti majku života zapravo je njezino i on, opisujući kako je ona sjekla teleće kosti za juhu, zapravo pronalazi inspiraciju za svoj čin paradoksalno upravo u kontekstu majčinih ranijih postupaka. Međutim, čak i tada njezine su ruke za njega poimane kao objekt vrijedan divljenja i čistoće. Plava zdjelica kojom se ona koristi asocira na plavetnilo neba kojim je njezin lik za nj obavijen. On se zapravo uživljava u njezinu ulogu i slijedi obrazac njezina mehaničkoga djelovanja. Nameće nam se pitanje nije li i majka zapravo potaknuta animalističkim

⁵ Partenogeneza imaginacije postupak je u kojem se narativna figura oslanja na dojam koji je ostavila prethodna slika i na artefijelni prostor u kojem su gotovo svi predmeti, osobe i odnosi svedeni na simbolistički nabijene slike (Donat, 1991).

nagonima, iako su isti u kontekstu njezina djelovanja svedeni pod okrilje za nas uobičajenoga postupka pripremanja obroka. Postavlja se pitanje razlikuje li se njegov čin zapravo od njezina usporedimo li te dvije aktivnosti koje imaju zajednički krajnji cilj. Literatura je tzv. mušku agresiju obično smatrala istovjetnom općenitomu pojmu agresije – ponašanjem napadanja s ciljem nanošenja štete nekoj drugoj osobi. No, to je vrlo zagonetno s biološkoga stajališta. Ono bi stoga bilo razorno za elementarnu vezu između mužjaka i ženke s ciljem povreda njezine ličnosti. Istina je da se u nekim odnosima, osobito onima patrijarhalne uređenosti, javlja takav antagonizam. Neobjašnjivo je zašto bi isti bio poželjan kao produžetak razvoja evolucijskoga procesa. Međutim, kasnije je objašnjavanjem samopotvrđujuće agresije⁶ dokazano kako ne postoji ništa što bi dokazalo da su žene po čemu manje agresivne od muškaraca (Fromm, 1986). Dimna bi zavjesa simbolizirala naše iskrivljene percepcije stvarnosti – je li stvarnost takva da su i majka i sin, i zločinac i žrtva zapravo svatko u svojem kozmičkom djelovanju zapravo zločinci. »Sjekira joj je ostala u glavi. Lik se stropoštao nalik na nadrealističnu sliku« (Bužimski, 2001). Citirani segment teksta ovjerava rečeno, štoviše dojam čudnoga postignut je protagonistovim hladnokrvnim i realističkim opisom svojega čina, prepuštajući recepijentima da se postepeno odaju jezovitosti, što će intenzivirati njihovu percepciju svih bizarnosti počinjenog zločina na čelu s kanibalističkim elementima. Valja napomenuti kako pripovjedač, iako stvarajući dojam nelagode, recepijente lišava napetosti, nagovještavajući već s početka nit kojom se djelo razvija. On je počinio zločin, očekuje presudu i ni malo se ne kaje: »Otići ću miran kao da mi je u želucu skrtnjeno zaleđeno meso, ispričat ću sve po redu, premda unaprijed znam da nemam ispriku« (Bužimski, 2001). Takvom retorikom nastoji uvjeriti čitatelja u uobičajenost svojega postupka, njegove su intencije preodgojiti recepijenta i relativizirati svaku moralnu normiranost. »Već tjedan i pol ne izlazim. Zatvorio sam vrata, spustio zasune na prozorima, osjećam već prijesnu ustajalost oko sebe, miris žabokrečine i ljudskih kostiju i svaki dan nakon obilne porcije njena mesa, žila i mišića čitam neku staru knjigu« (Bužimski, 2001). Motiv čitanja kojemu se agens svakodnevno odaje upućuje na to da je sin krvnik zapravo poslušan dječak koji je zasigurno običavao s tom učenjačkom praksom i ranije tijekom života, čemu ga je vjerojatno svojim odgojem podučila sama majka. On tim ritualom može bitno ispirati svoje nedjelo, kojega je duboko u sebi svjestan, i potire majčin potencijalan gnjev na nj – on čita i time kompenzira *neposlušnost* zaodijevajući uniformu kojom je i dotad prikrivao potisnute nagone. Također, unutar svakoga pripovjedačeva ispovjednoga segmenta uočava se svojevrsna simbolika, stoga je indikativna agensova potreba za izoliranjem od ostatka svijeta, što i ne čudi, jer se on skriva i nastoji prikriti svoj zločin. Međutim,

⁶ Samopotvrđujuća je agresija osnovna kvaliteta koja se traži u mnogim životnim situacijama kao primjerice ponašanju kirurga, alpinista, lovca (Fromm, 1986).

nesumnjivo nas referira na uvodno spomenute Frommove riječi kako ekstremna želja za postizanjem jedinstva pridonosi gubitku razboritosti i otuđenja. Agens je odavno usamljen u zaokupljenosti svojom strašću. Njegovo zatvaranje ujedno je i konačno začahurivanje u mikrokozmos, koji u tom trenutku proživljava svoje proljeće – on je postigao posvemašno posjedovanje svoje majke i upravo se iskonski s njom prožima. »Svašta će zaključiti, uglavnom gluposti. Bit će to fantastična priča za njihove prašne i smrdljive arhive; cijela hrpa psihoanalitičara, psihijatar, doktora i ostalih mamlaza motrit će moj slučaj, nastojat će da me zakopaju u ludnicu, štampa će sve objelodaniti na prvim stranama kao zvjerski zločin, okrutno i podlo ubojstvo; budale, budale kako ih uvjeriti da je posrijedi ljubav, bestjelesna ljubav peluda i pčele« (Bužimski, 2001). Eksplicitno je opisano agensovo neuklapanje u diskurs zajednice. On je uvjeren u ispravnost svojega viđenja događaja kao i motivacijsku uvjetovanost istoga, a strahujući od istinosne presude sebe kao ubojice, on još uvijek neoptužen ni za što, započinje osobnu borbu protiv zajednice nazivajući ih budalama koje ne bi razumjele dubinu njegovih osjećaja. Tim načelom on sebe sama uvjerava u daljnji tijek akcije koju je započeo provoditi, na bijeg od realnosti, na izoliran svjetonazor unutar kojega će se naposljetku žrtvom proglasiti – on sam: »oni će možda ispitivati i moju seksualnu stranu, tretirat će me osobom željnom incesta [...] ah, da, pripisat će mi kanibalstvo, odvratno, nečuveno djelo, a to je u stvari jedini način da je izgradim u sebi« (Bužimski, 2001). Može se zaključiti kako je protagonist obdaren instinktom za uništavanjem, međutim, Freud je postavio jasnu dihotomiju između spomenutoga instinkta i želje za moći. Instinkt za uništenjem kao nominalnu si tendenciju postavlja želju za uništavanjem objekta – što bi se moglo reći s obzirom na krajnji rezultat njegova čina. Međutim, njegova nas unutrašnja motivacija navodi na zaključak o tom kako je dotični zapravo svladan željom za moći – on majku kao svoj objekt želi zadržati i njome upravljati kada više ne pronalazi načina rješavanja svojih unutrašnjih ljubomornih i zavisnih sukoba (Freud, 1986): »onako živa uvijek u pokretu ona je bila na raspolaganju svima, a ja sam ju želio za sebe« (Bužimski, 2001). No, uočava se kako je agens, unatoč svojoj izoliranosti, itekako svjestan društvenih konvencija, napose medicinskih postavki svojega čina, što nam intenzivira dojam jezovitosti, jer sada i mi kao recepijenti uviđamo kako je pripovjedač odnosno agens svjestan situacije jednako koliko i mi, no da se on neumoljivo uvjerava u svoju ispravnost, čime njegov zločin poprima dodatne dimenzije svireposti i predumišljaja. Također, detaljnim opisima situacije i retardacijom radnje digresijskim elementima intenzivira se dojam uvjerljivosti. Sve navedeno ide u prilog konvencijama fantastične poetike, koja daje primat semantici nad strukturom, što ovjerava činjenica sastavljanja kojom se stvarnost adekvatno premješta u tekstualno tkivo. Pripovjedač, odnosno sam protagonist uvodi nas u svoj svijet unutar kojega recepijent s lakoćom pronalazi segmente i vlastitih iskustava, primjerice:

»njezina je juha bila zaista nešto izvanredno – dodala bi peršin, mrkvu, katkad grašak, uvijek dovoljno zasolila; nisam naprosto mogao zamisliti ručak bez njezine juhe. Znala je često i dobro zapapriti, govoreći kroz smijeh da je to mađarska juha, a ona stvarno s Mađarima nije imala nikakve veze. Bila je doduše jednom u Budimpešti i svidao joj se taj grad s gomilom mostova, ali neke dublje veze s Mađarima zaista nije imala« (Bužimski, 2001). Ispod površine predočena citata nazire se konstantna prisutnost sinove ovisnosti o majci, makar manifestirana toposom hrane koju ona spravlja, što se referira na arhetipsku funkciju majke – hraniteljice. No, vrhunac njezina božanskoga obliča pronalazi se u riječima: »Naročito sam volio njen kažiprst. Samo što nije govorio. Poput labuđeg vrata virio je iz šake, graciozan u pokretu s naslućenom venom oko donjeg članka, u kojoj je nalik na uski potočić u rumenilu kože žuborila vedra krv« (Bužimski, 2001). Motiv labuđega vrata pridaje mu svojevrsnu vrlinu čistoće, neokaljanosti i stasitosti pridane entitetu žene. Prispodoba krvi s uskim potočićem sugerira protagonistovu maštovitost svojstvenu kakvu djetetu uživljenu u topiku bajki. Međutim, sagledamo li refleksivan okvir navedene slike, možemo naslutiti kako se majčina krv, dovodeći u korespondenciju s potočićem, razumijeva kao vrelo svakoga života, uzmemo li u obzir drevne vode kao oaze nukleusa života. Majčin je kažiprst ključna postaja čitavoga teksta, uklopiva u drugu, tzv. enfazu procesa stvaranja fantastičnoga književnoga teksta, a to je isticanje pojedinoga elementa narativnoga teksta i koje prelazi u treću, odnosno fazu sređivanja, a to je usmjeravanje percepcije recepijenta u određenom smjeru. Naime, majčin kažiprst svojom se simboličkom vrijednošću referira na trenutak stvaranja čovjeka, dokumentiranoga epohalnim Michelangelovim *Stvaranjem Adama*, kada kažiprst postaje krucijalan segment tjelesnosti korespondentnoga s božanskim. Zanimljivo je da protagonist, usredotočujući se upravo na taj dio majčina tijela, odašilje poruku o majčinoj čistoći, lišavajući je biblijske simbole promatranja ženine vrline stvaranja života kroz prizmu grješnosti. Upravo je, u trenutku posvemašne destrukcije, dok ju u posljednjim trenucima slobode nastoji pojesti i zametnuti trag svojega (zlo)djela, kažiprst ta antropomorfna postaja koja, odajući ga, ostaje prisutna i na neki način zadržava svoju autonomiju i dominaciju nad ostatkom tijela koje je uspio pojesti i na taj ga način minorizirao pred njim, kojega ne uspijeva nadjačati tijekom animalističke borbe sjedinjavanja: »Usta su mi bila puna i smijeh je ispadao odnekud iz grla. Između zubiju izvirio mi je majčin kažiprst, nisam stigao da ga spustim niz grlo, potjeran smijehom iz usne šupljine, sav nekako nakrivljen, živ i slinav, kao da ga netko škakljuca i sve mu je smiješno« (Bužimski, 2001). No, motiv se kažiprsta može interpretirati i iz psihoanalitičke vizure, čime označuje rasuti užitak, tzv. erogenu zonu, dio tijela koji je preživio evakuaciju užitka (ranije spomenuti *Juissance*), ne poradi svoje fizionomije, nego stoga što je kažiprst predstavljao subjektu – predmet divljenja, najveće ugone i svojevrsan označitelj, čime se

nadovezujemo na falus (Žižek 1989). Nezaobilazan motiv smijeha koji svladava protagonista potvrđuje njegovu uživljenost u pridanu si ulogu lišenu svakoga moralnoga propitkivanja i dakako zova savjesti. Ujedno, sablastan grohot mogao bi simbolizirati oduševljenje publike, koja na koncu toga isplaniranoga spektakla, dok se spuštaju zavjese realnosti, likuje nad elementom komičnosti koji je i samoga redatelja doveo do izmjene zadanoga si scenarija. Međutim, on se ne opire – trijumfira nad policajcima, uviđajući njihovu spoznajnu nekompetentnost nad njim, kako i nekompetentnost čitavoga sustava kojemu, prožet svojim osjećajima, prkosi: »Dva jaka milicajca koja su u čudu stala buljeći u mene, s prilično blesavosti i nepovjerenja u očima« (Bužimski, 2001).

6. Matrijarhat i psihoanaliza

Freudovo je shvaćanje edipskoga poistovjećenja⁷ izazvalo mnoge prijepore među feminističkim teoretičarkama. Psihoanaliza opisuje patrijarhalno društvo, jer je koncentrirana na činjenicu edipskoga. Juliet Mitchell u svojoj studiji *Feminizam i psihoanaliza* postavlja dihotomiju između matrijarhata, odnosno prededipskoga i patrijarhata kao edipskoga razdoblja. Patrijarhat stoga nije prirodno stanje, nego konstrukt koji je uslijedio nakon matrijarhata, a nakon kojega možemo očekivati postpatrijarhalno stanje. Patrijarhalnim su se diskursom, kao osnovama svojih teorija, koristili napose Freud i Lacan, što je rezultiralo marginalizacijom žene i poimanje iste kao Drugoga, manje vrijednoga, negativnoga. Spomenuti falocentrizam izazvao je mnoga negodovanja u kontekstu asimetričnih podjela moći u društvu, i to od strane feministica poput Jacqueline Rose, Juliet Mitchell i Elizabeth Wright, koje su težile reaktualizaciji spomenute ranije slike centara moći, kada je, zahvaljujući matrifokalnoj organizaciji, žena zauzimala središte društvenoga poretka i to zbog matrilinarnosti⁸ i matrilokalnosti⁹ (Wesel, 1980). Primjer su takvoga društvenoga uređenja Amazonke, o kojima su sročene bezbrojne legende, a riječ je o velikoj državi ratobornih žena na čijem je čelu stajala kraljica. U toj državi uopće nisu živjeli muškarci ili su egzistirali sporadično s ciljem održavanja roda, dakle u stanju ropstva, osakaćenih udova kako ne bi mogli ugroziti žensku dominaciju. Neki izvori tvrde da su se s muškarcima susretale jednom godišnje, u vrijeme proljeća, isključivo radi

⁷ Edipsko poistovjećenje odnosi se na ženski subjekt, postavku o zavisti na penisu i tomu da je djevojčica kastrirani dječak te da je ženskost karakterizirana pasivnošću, nasuprot muškarčeve aktivnosti.

⁸ Matrilinarnost je agnatsko srodstvo po ženskoj liniji, djeca pripadaju samo srođnicima svoje majke, ne i svojega oca.

⁹ Matrilokalnost označava stalno mjesto stanovanja jedne zajednice: muž, žena i djeca žive u mjestu ženina roda (usp. patrilokalnost).

oplođivanja. Samo su žene bile naoružane. Sudjelujući u mnogim osvajačkim pothvatima osnivale su razne gradove. Tako su odgajale i svoje kćeri, a mušku su djecu uglavnom ubijale. O toj kulturi progovario je i Homer riječima kako je postojanje iste na zalasku kolektivnoga sjećanja, čime nas dovodi do pitanja je li riječ o stvarnosti, mitu, legendi ili možda bajci (Wesel, 1980). Nedvojbeno je da su žene u određenoj vremenskoj sekvenci tijekom povijesti uživale potpuni primat nad muškarcima. Međutim, zapostavljanje se žena pojačalo s druge patrilinarnost strane. Uzroci toj mijeni počivaju u podjeli rada između muškarca i žene. Društvo počinje preživljavati od lova, muškarci u skupinama obavljaju te poslove, a žena preuzima ulogu skupljačice plodova. Upravo je kolektivna forma u kojoj su muškarci egzistirali u kontekstu svojega društvenoga doprinosa doprinijela asimetričnoj podjeli spolova. Također patrilinarnost¹⁰ je redovito povezana s patrilokanosti. Žena živi odvojeno od svoje obitelji, odnosno kod obitelji svojega muža, čime postaje i ritualno zapostavljena jer nema nikakve veze s kultom njegovih predaka, a njezina je funkcija reducirana na onu reproduktivnu. (Wesel, 1980). Potonja je etapa procesa ekonomije seksualnosti kada muškarci počinju vladati nad muškarcima. Pogled u budućnost počiva na rekonstrukciji društvene povijesti. Po uzoru na drevna lovačka društva, podjela rada i danas je aktualna, no ženina je zapostavljenost iz povijesnih razloga sve veća. Iako rješenje za budućnost počiva na tendenciji ukidanja svake podjele, osobito one radne, i dalje se feministice slažu oko misli da ma kakvu prošlost imale žene, ni jedna ne pruža uzor za budućnost (Wesel, 1980).

7. Zaključak

U radu je prikazana fantastična novela Dubravka Jelačića Bužimskoga *Sirov okus mesa* u kontekstu psihoanalize. Interpretacijskim promatranjima djelo postavlja u fokus rušenje granice između ljubavi i želje za posjedovanjem do razine potpune destrukcije. Pokušali smo odgovoriti na pitanje koji mentalni okidači navode glavnoga protagonista na postupak koji čini i kako su isti povezani s događajima iz njegova ranijega života. Također, razmotren je razvoj događaja iz vizure njegova emotivnoga univerzuma, koji ne prihvaća konvencionalna etička načela, nego postavlja vlastita. Jedinstvo kakvomu on teži zapravo je prirodnim tijekom njegova životnoga razvoja prekinuto jer se odrastanjem djeteta u egzistencijalnom smislu odvaja od majke, što subjekt nije prevladao i svaki nedostatak sponse s njezinim likom smatra opasnošću, čemu prilagođava i svoje daljnje postupke, bilo da je riječ o nježnostima ili nasilju.

¹⁰ Patrilinarnost je agnatsko srodstvo po muškoj liniji, prema kojem djeca pripadaju samo srođnicima svojega oca, ne i svoje majke (Wesel, 1980).

Literatura

- Bužimski, Dubravko Jelačić (2001). Sirov okus mesa. U: Miroslav Šicel (ur.), *Antologija hrvatske kratke priče*. Zagreb: Disput.
- Donat, Branimir (1991). *Izabrana djela*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
- Durić, Dejan (2013). *Uvod u psihoanalizu: Od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international.
- Fink, Bruce (2009). *Lakanovski subjekt: Između jezika i jouissance*. Zagreb: Kruzak.
- Freud, Sigmund (1986). *Uvod u psihoanalizu*. Beograd: Matica srpska.
- Fromm, Erich (1986). *Anatomija ljudske destruktivnosti 2*. Zagreb: Naprijed.
- Klein, Melanie (1983). *Zavist i zahvalnost*. Zagreb: Naprijed.
- Lacan, Jacques (1986). *Četiri temeljna pojma psihoanalize*. Zagreb: Naprijed.
- Mitchell, Juliet (2010). *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment Of Freudian Psychoanalysis*. British Library.
- Wesel, Uwe (1980). *Mit o matrijahatu: o Bachofenovu "majčinskom pravu" i položaju žena u ranim društvima prije nastanka državne vlast*. Beograd: Prosveta. [Autor naveden kao Uve Vezel.]
- Žižek, Slavoj (1989). *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Užitak.

The Raw Taste of Meat by Dubravko Jelačić Bužimski in the context of psychoanalysis

Summary

This study explores the process behind the maturation of the human psyche and emotional needs, on the example of the novel *The Raw Taste of Meat*, by Dubravko Jelačić Bužimski. It deals with the psychological motives of the main character, which bring him to the bizarre solutions in the relationship with his mother and other female and male figures throughout his life. The novel belongs to the fantasy literary genre, so this work also considers the dichotomy of the strange and miraculous. This dichotomy is intensified in the novel because of specific descriptions. Also, the closed microcosm in the novel generates a dimension of fiction. All of the above emanated the absurd and indifference, which result in ultimate aggression and death.

Keywords: psychoanalysis, the pleasure principle, symbols, necrophilia, Freud's Oedipus complex